

GÖRAN THERBORN

KLASSID 21. SAJANDIL

Ehkki 20. sajandi iseloomustamiseks võiks leida mitu usutavat silti, oli sotsiaalajaloo seisukohalt selgesti tegu tööliklassi sajandiga. Esimest korda sai töötavatest eraomandita inimestest suur ja püsiv poliitiline jõud. Oma 1891. aasta entsüklikas “Rerum novarum” kuulutas seda murrangut ette paavst Leo XIII – maailma vanima ja suurima ühiskondliku organisatsooni juht. Ta märkis, et tööstuse edusammud on viinud “jõukuse kuhjumiseni väheste kätte ja viletsuseni (*inopia*) rahvahulkade seas”, ent sama ajajärku on iseloomustanud ka tööliste “kasvanud eneseteadvus ja tihedam ühtehoidmine”.¹ Globaalsel tasandil olid ametiühingud saavutanud kindla positsiooni enamikus suurtes tööstusettevõtetes ja ka paljudes muudes firmades. Töölisparteid muutusid valimistel märkimisväärseks – mõnikord ka valitsevaks – jõuks nii Euroopas kui ka tema lõuna- ja idapoolsetes asumaades. Venemaa oktoobrirevolutsioon andis Hiinale ja Vietnamile poliitilise organiseerumise ja sotsiaalsete muutuste eeskujuga. Nehru India kuulutas oma eesmärgiks järgida “sotsialistlikku arengumudelit” ning sama

¹ Tsiteeritud kakskeelsest hispaania-ladina vlj-st: Doctrina Pontificia: Documentos sociales. Toim. F. Rodríguez. Madrid, 1964, lk 251.

teed läks veel hulk postkoloniaalseid riike. Paljud Aafrika riigid rääkisid “tööliklassi parteide” moodustamisest, kuigi neil poleks olnud ette näidata rohkem kui paar klassiruumitait töölisi.

Esimese mai tähistamine sai alguse Chicago tänavatel 1886. aastal ning juba 1890. aastal pühitseti seda Havanas ja teistes Ladina-Ameerika linnades. Organiseerunud töölised osutusid nii Põhja- kui Lõuna-Ameerikas tähtsaks jõuks, mida küll tavaliselt suudeti vaos hoida. Ühendriikide Uus kurss tähistas valgustatud liberalismi ühinemist tööstusliku tööliklassiga, kel oli Suure surutise aastatel kangelasliku võitluse tulemuseks õnnestunud organiseeruda. Samuel Gompers võis ju olla Uue kursi eelsete oskustöölisühingute kildkondlikkuse kehastus, kuid samas oli ta oma liikumist esindades aukartustäratav läbirääkija ning talle püstitati Washingtonis ausammas, mille vägevuseni ei küüni ühegi Pariisi, Londoni või Berliini töölisjuhi mälestusmärk.²

² Gompersi trumpab – õigustatult – üle vaid Iiri ametiühingutegelane Jim Larkin, kelle kuju kõrgub Dublini suurimal läbisõiduteel O’Connell Streetil, kus ta juhtis kuulsat streikijate ja politsei vastasseisu 1913. aasta lokaudi ajal.

Göran Therborn. Class in the 21st Century. *New Left Review*, nr 78, 2012, november-detsember.

THERBORN 75

Mehhiko väike töölisklass ei olnud küll sealse revolutsiooni juhtiv jõud – kuigi teda ei saanud ka tühiseks pidada –, ent revolutsioonijärgne eliit kulutas palju jõudu, et kaasata võimuaparaati ka ametiühingud. Esimene revolutsiooniline president Venustiano Carranza sepistas oma sotsiaalse baasi, sõlmides pakti México anarhosündikalistlike töölistega (Casa del Obrero Mundialiga), ning 1930. aastatel andis Lázaro Cárdenas uue riigikorra struktuuridele selgesõnalise töölisklassi-orientatsiooni.³ Kuigi Getúlio Vargase ja tema “uue riigi” kohta Brasiilias võib vaevalt sama väita, sai selle üheks pärandiks progressiivsete tööseaduste vundament. Argentinas viis just – tuleb märkida, et sõjakate trotskistlike jõudude juhtimisel toimunud – töölisklassi mobiliseerumine võimule Juan Peróni, tagades Argentina ametiühinguliikumisele – või vähemasti selle liidritele – otsustava hääle peronistlikus liikumises kuni tänapäevani. Boliivias mängisid 1952. aasta revolutsioonis kesksel rollil kaevurid, ja kui tinatootmist tabas 1980. aastatel krahh, sai mujale tööd otsima suundunutele tänu nende organiseerimisuskustele Evo Moralese ja tema kokakasvatavate ühendav ja korraldav tuumik.

Võib-olla suurim tunnustus töölisklassi keskele rollile möödunud sajandil pärineb sõltumatu töölisliikumise kõige fanaatilisematelt vaenlastelt, fašistidelt. “Korporatismi” idee oli Mussolini Itaaliale eluliselt vajalik: tööjõu ja kapitali ühendamise sildi all aeti tööjõud tegelikult talle kapitali ja riigi poolt eraldatud

tarandikku. Hitleri liikumine nimetas end Natsionaalsotsialistlikuks Saksa Töölisparteiiks ning Hitleri-Saksamaa oli – jäädes küll maha Nõukogude Liidust, kuid ennetades Rootsit – teine riik maailmas, kus 1. mai kuulutati riigipühaks, “Saksa töö pühaks”. 20. sajandi esimesel kaheksakümnel aastal ei olnud võimalik töölisi eirata ega neist mööda vaadata. Kes ei olnud tööliste poolel, pidi neid kindla kari all hoidma.

Töölisest sai kangelaslik eeskuju või kujutusobjekt mitte üksnes vasaktiiva avangardile Brechtist Picassoni, vaid ka konservatiivsematele tegelastele, nagu Belgia skulptor Constantin Meunier – mitme ametiala töölisi kujutavate skulptuuride ning pretensioonika “Töö monumendi” looja; viimane avati juba postuumselt Brüsselis kuninga osavõtul. Saksamaal pani preisi ohvitserist kirjanik Ernst Jünger 1932. aastal paberile imetleva essee “Tööline”, ennustades kolmanda seisuse ülemvõimu lõppu ning asendumist “tööliste *Herrschaft*”-iga, tööjõu liberaalse demokraatiaga või riikliku demokraatiaga.⁴

Kuigi töölisklassi sajand lõppes vaieldamatu lüüasaamise, illusioonide purunemise ja lumma lahtumisega, jättis see ka püsivaid saavutusi. Üks neist on demokraatia kui universaalne poliitiline mudel, millest üleastumist tuleb tänapäeval õigustada “erijuhtumitega”. Sotsiaaldemokraatide töölisliikumine oli – tšartistidest eelkäijate eeskujul – demokraatlike reformide peamine tugi. Enne 1918. aastat olid enamik liberaale

³ D. Davis, *Discipline and Development*. Cambridge, 2004, lk 287–301.

⁴ E. Jünger, *Der Arbeiter, Herrschaft und Gestalt*. Stuttgart, 1982 [1932], lk 312.

ja kõik konservatiivid veendunud, et demokraatia on eraomandi säilitamisega ühitamatu, ning nõudsid seetõttu valimisõiguse ja parlamendi õiguste karmi piiramist.⁵ Kommunistide, liberaalide, sotsiaaldemokraatide ning konservatiivide – nagu näiteks Churchill ja de Gaulle – interkontinentaalse rahvarinde võit fašismi üle, mitme kontrrevolutsioonilise sõjalise diktatuuri pisut enam aega nõudnud kukutamine ning institutsionaalse rassismi alistamine Lõuna-Aafrika Vabariigis ja Ameerika Ühendriikides kinnitas inimõiguste kehtivust kogu maailmas. Palgatöölise õigus organiseeruda ja kollektiivselt läbi rääkida oli samuti üks sõjajärgse konjunktuuri suursaavutusi. Viimasel ajal on konservatiivsed jõud nii USA-s kui ka Suurbritannias neid saavutusi õõnestanud, kuid samas on need kindlustanud endale pinda kogu maailmas – ka Aafrika ja Aasia ametlikes majandussektorites; need püsivad tugevana Ladina-Ameerikas ja suuremas osas Euroopast.

20. sajandit on võimatu mõista, mõistmata selle ajajärgu suuri revolutsioone – Vene ja Hiina revolutsiooni – ning nende võimsaid järelkajaid Ida-Euroopas, Kariibi mere piirkonnas ning suures osas Ida- ja Kesk-Aasiast – rääkimata nende mõjust Lääne-Euroopa töölisliikumistele ja sotsiaalpoliitikale. Hinnang nendele revolutsioonidele jääb praegu nii poliitilises plaanis vastuoluliseks kui ka – teaduse vaatepunktist – ennatlikuks. Vaieldamatult tõid need revolutsioonid kaasa

jubedaid repressioone ning modernistliku ülbe julmuse episoode, mis põhjustasid ränki kannatusi, nagu näiteks näljahädad Stalini ja Mao ajal. Nende geopoliitilised saavutused on väljaspool kahtlust – kuigi see ei peaks olema mingisugune vasakpoolne edukriteerium. Lagunevast, mahajäänud ning 1905. aastal Jaapanilt ja 1917. aastal Saksamaalt lüüa saanud Venemaast sai NSVL – riik, mis alistas Hitleri, kehtestas end maailma teise üliriigina ning näis mõneks ajaks esitavat tõsise väljakutse USA liidripositsioonile. Hiina revolutsioon tegi lõpu “Keskriigi” 150 aastat kestnud allakäigule ja alanlustele ning muutis Hiina globaalseks poliitiliseks jõuks veel enne seda, kui edusammud kapitalismi radadel tegid temast suuruselt teise majanduse maailmas.

Need 20. sajandi revolutsioonid parandasid maailmale vähemalt neli olulist progressiivset nähtust. Esiteks, nende esitatud väljakutse avaldas otsustavat mõju sõjajärgsetele reformidele kapitalistlikus maailmas: maareform Jaapanis, Taiwanil ja Lõuna-Koreas, sotsiaalsete õiguste areng Lääne-Euroopas ning programmi “Allianss progressi nimel” raames teostatud reformid⁶ Ladina-Ameerikas – need kõik olid inspireeritud kommunismiohust. Teiseks, võistleva võimubloki ja ideoloogia olemasolu andis suure panuse euroameerika rassismi ja kolonialismi õõnestamisse. Eisenhower ei oleks saanud föderaalvägesid Arkansasesse väevõimuga desegregatsiooni teostama, kui ta poleks tahtnud võita propagandalahingut

⁵ Vt ka G. Thernborn, *The Rule of Capital and the Rise of Democracy*. *New Left Review*, 1973, kd 103, nr 1 (mai-juuni).

⁶ USA 1961. aasta majanduskoostöö programmiga seotud reformid. *Tlk.*

Moskva vastu. Kaks aastakümnet hiljem hoidsid Kuuba väed tagasi Lõuna-Aafrika Vabariigi armeed, kui see püüdis vallutada Angoolat, ning varjuta, mille Nõukogude Liit globaalpoliitikale heitis, poleks apartheidirežiimi nii tõhus isoleerimine võimalikuks saanud.

Kolmandaks – kuigi tuleb mõõnda kommunistliku liikumise juhtide jõhkrat autoritaarsust, kasvatas see märkimisväärselt palju ennastohverdavaid, pühendunud võitlejaid üle kogu maailma. Nende koogutamine Stalini või Mao ees oli nõme, aga paljudel juhtudel olid nad vaeste ja rõhutute parimad – mõnikord ka ainsad – sõbrad. Niisugune igapäevapühendumus väärib kõigi edumeelsete inimeste austust. Ja lõpetuseks küsitavama tähtsusega organisatsiooniline pärand, mis jääb üheks teguriks ka tänapäeva maailmas. Riigid, kus kaks suurt revolutsiooni aset leidsid, ei pruugi tänapäeval enam olla lootuse majakad, kuid jäävad ometi olemuslikult tähtsaks, kui tahame mingilgi määral säilitada geopolitiilist pluralismi (see käib ka postkommunistliku Venemaa kohta). Kommunistliku valitsusega riikide säilimine pärast aastaid 1989–1991 tähendab ka seda, et sotsialismi väljavaated jäävad mingil määral avatuks. Kui Hiina Rahvavabariigi valitsejad peaksid otsustama, et riik vajab oma võimsuse tagamiseks sotsialistlikku majandusbaasi või et kapitalismi rajal edasimineku võib hakata ohustama sotsiaalset sidusust, jätkub neil ikka veel nii võimu kui ka ressurse selleks, et rada vahetada.

Kommunistlikud parteid või nende järeltulijad on säilitanud kindla jalgealuse

paljudes riikides. India poliitilisel areenil on kommunism tugevalt esindatud, kuigi killustunud rivaalitsevateks jõududeks: maoistid peavad hõimupiirkondades sisisõda, samal ajal kui India (Marksistlik) Kommunistlik Partei pole toibunud Kerala ja Lääne-Bengali osariikide valitsemise kogemusele järgnenud ränkadest valimiskaotustest. Tugevad parteid on olemas Kreekas, Portugalis, Jaapanis, Tšiilis ja Tšehhi Vabariigis. Kreeka ja Portugali kommunistidel on olnud oluline roll töölisklassi mobiliseerimisel eurotsooni majanduslike põidlakruvide vastu ning Kreekas jäi endiste eurokommunistide juhitud SYRIZA koalitsioon 2012. aasta juuni valimistel napilt teiseks. Euroopa kommunistliku traditsiooni kõige uuenduslikumate viljade hulka kuulub Saksa Die Linke, mis ühendab reformikommuniste ja vasaktiiva sotsiaaldemokraate, liiksaks on olemas veel mitu märkimisväärselt postkommunistlikku moodustist alates Rootsi Vasakparteist ja lõpetades Küprosel valitseva AKEL-iga.

Lõuna-Aafrika Kommunistlik Partei kuulub tänu liidule Aafrika Rahvuskongressiga valitsevasse blokki; Brasiilia Kommunistlikul Parteil on – nagu oli ka India kommunistidel kuni viimase ajani – valitsuses oma tagasihoidlik roll. Kommunism on pärast Pinocheti putšile järgnenud peaaegu neljakümneaastast katkestust leidnud taas koha ka Tšiili valitsuses, ja 2011. aasta Araabia kevad andis kommunistlikust traditsioonist võrsunud vasakpoolsetele rühmitustele võimaluse neiski maades uuesti pead tõsta, kuigi nad jäävad seal esialgu poliitilise elu äärealadele. Kuid Indoneesia demokraa-

tia taassünd pole andnud uut elujõudu parteile, mille 1965. aastal hävitas üks sajandi suuremaid poliitilisi tapatalgud – suhtarvult tõenäoliselt rängem Stalini 1937.–1938. aasta puhastusest. Teistes maades on tähelepanuväärne see, kui kiiresti kommunistlik traditsioon pärast 1989. aastat haihtus, vastavad parteid aga tervitasid avasüli konservatiivset rahvuslust – just nii on läinud Venemaal ja Kesk-Aasia vabariikides – või parempoolset sotsiaaldemokraatiat, nagu on juhtunud Poolas ja Ungaris. Itaalia kommunistide maitse jaoks osutus isegi sõnake “sotsiaal-” liiga vasakpoolseks ning nad eelistasid ameeriklasi matkides nimetada end Demokraatlikuks Parteiks ilma igasuguste täienditeta.

Ka 20. sajandi töölisliikumise reformistlik tiib on jätnud meile kestva pärandi – peaaegu kõikides Euroopa riikides on üks juhtparteidest selle suuna esindaja. Praeguseks on olemas tõeliselt ülemaailmse haardega ametiühinguliikumine – mida sajandi eest veel ei olnud –, kuigi selle läbilöögijõud väljaspool Lääne-Euroopat on piiratud ning ametiühingute tugev positsioon Brasiilias, Argentinas ja Lõuna-Aafrikas on pigem erand. Sotsiaaldemokraatlikud ja tööparteid püsivad ning nende valijaskond on tihti arvukam sellest, mis neil oli ette näidata möödunud sajandi alguses. On vallutatud ka uusi territooriume Ladina-Ameerikas ja mõnes Aafrika osas. Ent Sotsialistlik Internatsionaal on uute liikmete värbamisel ilmutanud tihti täielikku põhimõttelagedust, lubades oma ridadesse niivõrd kaheldava edumeelsusega tegelasi nagu Laurent Gbago või Hosni Mubarak.

Kaasaegne vasaktsentristlik sotsiaaldemokraatia võib mõnes valdkonnas tänini olla progressiivne jõud, mis toetab naiste, laste ja homode õigusi. Ent põhiliselt on selle suuna parteid majanduspoliitika valdas nii- või teistsugusele liberalismile alla vandunud. Ühiskondlikud muutused on selle suuna algset tööliklassi baasi poliitiliselt marginaliseerinud ja õnestanud. Euroopa praeguse kriisi ajal on sotsiaaldemokraatlike parteide käitumises esinenud kõike alates väheütlevast väärikusest kuni armetu peakaotuseni. Heaoluriik – kodanike sotsiaalsete õiguste riik – on 20. sajandi reformismi kõige tähtsam saavutus. Nüüd on see sattunud löögi alla ja kaitse on nõrk. Romney heitliku valimiskampaania ainus läbiv motiiv oli rünnak euroopaliku “sotsiaalsete õiguste ühiskonna” vastu. Nii Suurbritannia konservatiivid kui ka Tööpartei on nüüdseks juba mitu aastakümnet õnestanud Briti heaoluriigi aluseid, kuigi selle kantsi alistamiseks kulub veel mitu valimistsükli. “Natolandis” on heaoluriik saanud nii mõnegi ränga hoobi, ennekõike maades, kus selle mõjujõud on algusest peale ke sine olnud, ent seda täielikult lammutada ei ole õnnestunud. Pigem on heaoluriigi poliitilised põhimõtted saavutanud ülemaailmse ulatuse ning kajavad vastu Hiinas ja teistes Aasia riikides, tugevdades samas oma mõju Ladina-Ameerikas. Näib, et Hiina ja Indoneesia on nõuks võtnud üldkehtiva tervisekindlustuse süsteemi rajamises Ühendriikidest ette jõuda.

Kaotuste selgituseks

Niisiis jättis 20. sajand maha püsivaid progressiivseid saavutusi. Kuid mõista tuleb ka vasakpoolsusele sajandi lõpul osaks saanud kaotusi. Euroameerika maailmas domineeriv mõttekoolkond ei suuda selle kapitalistliku kontrrevolutsiooni edu põhjusi seletada. Marx ennustas tootlike jõudude ja tootmissuhete vastuolu jätkuvat teravnemist – esimesed muutuvad üha sotsiaalsemaks, teised järjest kapitalistlikumaks ja eraomanduslikumaks. Niisugune oli marksismi suur dialektika ning pärast viimsepäevakuulutaja rüüst vabanemist leidis see aja jooksul ka tõendamist. Kommunikatsioonid, transport, energia ja strateegilised loodusvarad viidi üldjuhul puhtkapitalistlikust sfäärist välja ning võeti riigi omandusse või valitsuse rangete piirangute alla. Valitsuste ideoloogiline varjund võis mõjutada küll selle protsessi vormi, kuid harva sisu. Majanduskonkurentsis muutusid otsustavaks riiklikud investeeringud haridusse ja teadusse – USA-s teostati neid sõjatööstuse kulutuste kaudu, ning tulemuseks olid muuhulgas GPS ja internet.

1970. aastad olid 20. sajandi töölisliikumise kõrghetk, mis paistis silma nii aktiivse ja agressiivse ametiühingutegevusega – need olid ajad, mil Briti kaevurite ametiühing suutis sundida Edward Heathi valitsust tagasi astuma – kui ka radikaalsete ideede süstimisega poliitika peavoolu, alates Rootsi sotsiaaldemokraatide loodud palgatööliste fondist⁷ ning

⁷ Sihtasutuse eesmärgiks oli teha ametiühingutest tööstusettevõtete osalised omanikud. Ettevõtmise algatajaks oli ametiühinguliider

lõpetades Prantsusmaa vasakpoolsete ühisprogrammiga, mis nõudis täielikku natsionaliseerimist ning “kapitalismist väljamurdmist”. Toona mõistsid vähesed, et ollakse languse-eelsel laineharjal. Kadunud Eric Hobsbawm oli üks vähestest analüütikutest, kes mainis seda võimalust oma 1978. aasta loengus “Kas töölisliikumise pealetung on peatunud?”⁸ Uue ajastu poliitiline pitser oli veel vajutamata, kuid seda ei tulnud enam kaua oodata: Thatcheri-Reagani 1979. ja 1980. aasta valimisvõitudele järgnes Mitterrandi valitsuse kapituleerumine neoliberalismi ees 1983. aastal ning Rootsi sotsiaaldemokraatide loobumine Meidneri plaanist.

Suur dialektika oli peatunud või isegi tagasi pööratud. Neoliberalismi võidukäik ei olnud üksnes ideoloogia küsimus – nagu marksistid peaksid aimama, oli sel oma kindel materiaalne baas. Finantsialiseerumine – arengute kompleks, mis hõlmab kapitalivoogude liberaliseerimist, krediidi ekspansiooni, digitaalset kauplemist ning kapitali koondukumist pensioni- ja kindlustusfondidesse – tekitas tohutul hulgal kontsentreeritud erakapitali, mille mõju ulatus uutest finantskasiinodest kaugemale. 2011. aasta suveks oli Apple’il rohkem likviidseid sularaharessursse kui USA valitsusel. Elektrooniline revolutsioon võimaldas

Rudolf Meidner. *Tlk.*

⁸ E. Hobsbawm, *The Forced March of the Labour Halted? Marxism Today*, 1978, september. Pean ausalt möönma, et suhtusin tema argumentidesse toona skeptiliselt, vt: G. Therborn, *The Prospects of Labour and the Transformation of Advanced Capitalism*. *New Left Review*, 1984, kd 145, nr 1 (mai-juuni).

erasektori kaugjuhtimist, luues ülemaailmseid kaubakette ning õõnestades vana mastaabisäästu põhimõtet. Selles teisenenud kontekstis asendus riikliku poliitika üldlevinud raskuspunkt – riigistamine ja turu reguleerimine – erastamise ja turustumisega.

Suure dialektika kõrval võime kõnelda väikesest dialektikast, mis nägi ette, et kapitalismi areng suurendab töölisklassi jõudu ja vastuseisu kapitalile. Kui algas rikaste riikide deindustrialiseerumine, tuli taanduda ka sellel dialektikal. Siinkohal tuleb tunnistada epohhiloova tähtsusega struktuurimuutust, mis algas veidi enne töölisklassi võimsuse tippu ning kahandas tööstuse osakaalu arenenud kapitalismis. Tööstuslik tootmine kolis Euro-Ameerikast välja. Uutes tööstuskeskustes – eelkõige Ida-Aasias – oli väikese dialektika mõju visa avalduma. Ent nüüd me näeme selle tagajärgi, mis ilmnisid kõigepealt Lõuna-Koreas 1980. aastatel ning levivad praegu kogu Hiinas – kuigi organiseerumine ja tööliste protestiavaldused jäävad enamasti kohalikesse piiridesse, on palgad ja töötingimused Hiinas märgatavalt paranemas. 2002. aastaks oli Hiinas kaks korda rohkem tööstustöölisi kui kõigis G7 riikides kokku.⁹

Riigid ja klassid

On mõningane saatuse iroonia, et me võime kõnelda 20. sajandist kui töölisklassi sajandist. See võis küll olla siseriiklike

klassivahede vähenemise ajajärk, kuid globaalses mõõtkavas oli see suurima riikidevahelise ebavõrdsuse aeg. “Mahaäämuse areng” 19. sajandist 20. sajandini tähendas seda, et inimestevahelise ebavõrdsuse määras peamiselt nende elukoht. Aastaks 2000 tulenes hinnanguliselt 80 protsenti leibkondadevahelisest ebavõrdsusest nende elukohamaast.¹⁰ Ja ometi lähenevad rahvused 21. sajandil üksteisele, samas kui klassid kaugenevad.

Kaks viimast aastakümnet on maailma vaeste riikide vastu helled olnud. Aasia majanduse jõujaam – Hiina, India ja ASEAN-i liikmesmaat – on kasvanud kaks korda kiiremini maailma keskmisest. Pärast möödunud sajandi viimase veerandi kisendavat mahajäämust on ka Sahara-tagune Aafrika alates 2001. aastast hakanud kasvama kiiremini kui ülejäänud maailm ja tema “arenenud majandused”. Ka Ladina-Ameerika on alates 2003. aastast üldjoontes edestanud arenenud riike. Kui välja arvata postkommunistlik Euroopa, siis elasid “tärgavad ja arenevad majandused” ka anglosaksi pankurite kriisi valutumalt üle kui rikas maailm. Usutavasti oleme siin ajaloolise pöörde tunnistajaks mitte üksnes geopoliitikas, vaid ka ebavõrdsuse vallas. Riikidevaheline ebavõrdsus on kõikjal kahanemas, kuigi vahe rikaste ja kõige vaesemate vahel ei lakka kasvamast. Riikidesisene ebavõrdsus üldiselt suureneb – kuigi ebaühtlaselt, sest me ei saa “globaliseerumise” või tehnoloogia arengu puhul fakte väänamata rääkida

⁹ J. Banister, Manufacturing Employment in China. Monthly Labor Review, 2005, juuli, lk 11.

¹⁰ B. Milanovic, The Haves and the Have-Nots. New York, 2011, lk 112.

universaalsest loogikast.

Kokkuvõttes tähendab see, et klassi-kuuluvus on ebavõrdsuse puhul muutumas taas üha kaalukamaks teguriks. See suundumus hakkas maad võtma 1990. aastatel, ajal, mil Hiina sissetulekulõhe laienes samas peadpöörivas tempos nagu postsovetlikul Venemaalgi, sellal kui agrarise India põgus võrdsustumistendents taas pea peale pöördus. Ladina-Ameerikas polnud Mehhiko ja Argentina veel neoliberalismi šokist toibunud. IMF-i uurimus on näidanud, et globaalses plaanis on ainsa rühmana kõikides maades oma sissetulekute osakaalu suurendanud kõige rikkam kvintiil, ja seda nii kõrge kui ka madala sissetulekuga riikides.¹¹ Kõik madalamad kvintiilid on jäänud kaotajaks. Kõige olulisemad muutused on aset leidnud sissetulekuredeli tipus. Aastail 1981–2006 on jõukaima 0,1 protsendi osa USA sissetulekutest kerkinud kuue protsendipunkti võrra; ülejäänuil kurikuulsast 1 protsendist aga nelja protsendipunkti võrra. Neist allapoole jäävad 9 protsenti kas suurendasid või säilitasid oma osakaalu, samal ajal kui nende vahemaa ülejäänud üheksa kümnendikuga rahvastikust suurenes.¹² 2008.–2009. aasta kriisile järgnenud tagasihoidliku taastumise aastal langes lausa 93 protsenti kõikide USA sissetulekute kasvust rikkaima sajandiku arvele.¹³

¹¹ World Economic Outlook 2007. IMF. New York, 2007, lk 37.

¹² Top 1% Increase Share of US Income. International Herald Tribune, 27.10.2011; Oligarchy, American Style. International Herald Tribune, 05./06.11.2011.

¹³ Wealth disparity a drag on economic growth. International Herald Tribune,

Samasugused ebavõrdsustrendid on avaldunud Hiinas ja Indias, kuigi rikkaima 1 protsendi kättesse koonduva jõukuse osakaal on märksa väiksem kui USAs: umbes 10 protsenti Indias ja 6 protsenti Hiinas (enne maksude mahaarvamist).¹⁴ India “imest” pole kuigivõrd kasu lõiganud india laste vaeseim viiendik, kellest kaks kolmandikku olid 2009. aastal alakaalulised – see arv on jäänud samaks kui 1995. aastal. Peaaegu kogu Kolmanda Maaailma kiire majanduskasv 21. sajandi esimesel kümnendil mõjutas globaalset nälga väga vähe: alatoitumuses inimeste arv tõusis 2000. ja 2007. aasta vahel 618 miljonilt 637 miljonile ning toiduainete hinnatõus jätkub.¹⁵ Skaala teises otsas aga ülistab ajakiri Forbes miljardärideklassi 2012. aasta märtsi rekordeid: arvukam kui iial enne – 1226 inimest, neist 425 ameeriklast, 95 hiinlast ja 96 venelast – ületab see klass oma kokkuvõttes 4,6 triljonini küündiva varandusega Saksamaa SKT.¹⁶ Me ei tohiks pidada niisuguseid arenguid möödapääsmatuks. Olnud pikka aega maailma kõige ebavõrdsem piirkond, on Ladina-Ameerika nüüd teinud kannapöördet ja osutunud ainsaks reegiooniks, kus ebavõrdsus kahaneb.¹⁷ Siin

17.10.2012.

¹⁴ Top Incomes: A Global Perspective. Toim. A. B. Atkinson, T. Piketty. Oxford, 2010, lk 46.

¹⁵ The Millennium Development Goals Report 2011. UN. New York, 2011, lk 11–14.

¹⁶ Forbes, 07.03.2012.

¹⁷ La hora de la igualdad. CEPAL. Santiago, 2010; G. A. Cornia, B. Marturano, Policies for reducing income inequality: Latin America during the last decade. UNICEF Working Paper, New York, 2010; Regional Human Development Report for Latin America and

peegeldub rahva vastuhakk sõjaväeliste režiimide neoliberalismile ja nende tsiiviilvõimudest järeltulijaile; nii Brasiilias, Argentinas kui ka Venezuelas ja mujalgi on asunud rakendama ümberjagamise poliitikat.

Teine viis klasside võrdlemiseks üle riigipiiride lähtub inimarengu indeksist, mis hõlmab sissetulekut, eeldatavat keskmist eluiga ja haridust. Selle väljaarvutamine on väga keeruline ja suure veapiiriga kangelaslik üritus, mis annab maailma ebavõrdsusest siiski kasuliku ülevaate. Ameerika Ühendriikide vaeseima kvintiili inimarengu tase on madalam kui Boliivia, Indoneesia ja Nicaragua rikkaimal kvintiilil; see jääb allapoole brasiillaste ja peruulaste õnnelikema 40 protsendi tasemest ning on enam-vähem võrdsel tasemel Colombia, Guatemala ja Paraguay neljanda kvintiili inimarenguga.¹⁸ Klasside tähtsus hakkab tõenäoliselt kasvama ka teistel põhjustel kui rahvamajanduste konvergens. Rassiline ja sooline ebavõrdsus pole küll kaugeltki kadunud, kuid on kaotanud osa oma tähtsusest – üheks oluliseks põhjuseks on siin Lõuna-Aafrika apartheidi langemine. Nüüd, pärast institutsionaliseeritud rassismi kokkuvarisemist, pakub nimetatud riik üht vapustavamalt näidet klassipolaarsusest. Maailmapanga majandusteadlaste hinnangul oli maailma leibkondade sissetuleku ebavõrdsuse Gini koefitsient uue sajandi hakul umbes 0,65 ja 0,7 vahel. Ent 2005. aastal oli see Johannesburgi

the Caribbean. UNDP. New York, 2010.

¹⁸ M. Grimm jt, Inequality in Human Development: an Empirical Assessment of 32 Countries. Social Indicators Research, 2010, kd 97, nr 2.

linnas 0,75.¹⁹ Isegi veapiiri arvesse võttes võime järelda, et ainuüksi selles linnas on ebavõrdsus suurem kui ülejäänud planeedil kokku.

Klassid ja klassikonfliktid arenevad 21. sajandil kahes uues konfiguratsioonis, mis on mõlemad valdavalt Euroopa-välised ning mille raskuskeskmed jäävad Natolandist tublisti lõuna poole. Ühe neist panevad tõenäoliselt liikuma keskklassi lootused ja kibestumised. Teine leiab oma baasi tööliste ja ülimalt mitmekesiste lihtrahvaklasside – pigem pööbli kui proletariaadi seas. Mõlema konfiguratsiooni puhul võime näha kaht mõeldavat tulevikusuundumust.

Kas tuleb keskklassi sajand?

Juba on kuju võtmas idee 21. sajandist kui globaalse keskklassi ajajärgust. Möödunud sajandi töölised on mälust pühitud, proletariaadi juhitud üleüldise emantsipatsiooni projekti asendab üleüldine pürgimine keskklassi staatusse. Dilma Rousseff, endine *guerrillera*, kellest sai Lula järel Brasiilia president, on kuulutanud oma soovi “muuta Brasiilia keskklassi rahvaks”.²⁰ 2012. aastal läbi

¹⁹ B. Milanovic, Global Inequality Recalculated and Updated. Journal of Economic Inequality, 2012, kd 10, nr 1; The State of the World's Cities. UN Habitat. London, 2008, lk 72.

²⁰ J. Leahy, Financial Times Interview: Dilma Rousseff. Financial Times, 02.10.2012. Rousseffi poliitiline mentor oli 2006. aastal taas presidendiks kandideerides juba kõnelnud kohustusest tärkava keskklassi ees: “Brasiilia näeb uue keskklassi tärkamist. Kui mind tagasi valitakse, pühendan ma sellele

viidud globaalsete väljavaadete uurimuses kõneles OECD vajadusest “toetada tärkavat keskklassi”, samas kui Nancy Birdsall Globaalse Arengu Keskusest on viidanud “asendamatu keskklassile” ja soovitanud poliitikakujundajatel võtta eesmärgiks nihe “vaeseid soosivalt kasvult” “keskklassi soosivale kasvule”.²¹

Selle sotsiaalse kihi väidetavast tähtsusest hoolimata määratletakse teda väga erinevad. Heitkem pilk kolmele katsele kaardistada selle kontuure: ükski neist pole lõplik, kuid kõik on õpetlikud. Martin Ravallion Maailmapangast paigutab arengumaade keskklassi päevateenistuse vahemikku 2–13 dollarit; esimene neist numbritest tähistab Maailmapanga, teine aga Ameerika Ühendriikide vaesuspiiri. Ta tõdeb, et sellise “keskklassi” osakaal on paisunud – kolmandikult areneva maailma rahvastikust 1990. aastal peaaegu pooleni aastaks 2005, absoluutarvudes tähendab see suurenemist 1,2 miljardi võrra. Sellesse kihti kuuluks peaaegu kaks kolmandikku hiinlastest, kuid ainult veerand Lõuna-Aasia ja Sahara-taguse Aafrika elanikkonnast.²² Nancy Birdsall, kes näeb keskklassis liberaalse poliitika kandjat, seab lati kõrgemale, 10-dollarilise päevateenistuse juurde. Ta püüab keskklassi selgelt eristada nendest, keda võib pidada rikkaks: viimaste sissetulek

rühmale erilist tähelepanu.” R. Bourne, *Lula of Brazil*. London, 2010, lk 204.

²¹ Perspectives of Global Development 2012. OECD. Paris, 2011, lk 103; N. Birdsall, *The (Indispensable) Middle Class in Developing Countries*. Center for Global Development Working Paper 207, Washington, 2010.

²² M. Ravallion, *The Developing World's Bulging but Vulnerable Middle Class*. World Development, 2010, kd 38, nr 4.

peab paigutama nad kaasmaalaste seas jõukaima 5 protsendi hulka. Selle mõõdupuu järgi pole Hiina maapiirkondades mõtet keskklassist rääkida ning sama võib öelda India, Pakistani, Bangladeshis ja Nigeeria kohta. Hiina linnaelanikest kuulub sellesse kategooriasse 3 protsenti, Lõuna-Aafrika Vabariigis 8; Brasiilias kerkib see suhtarv 19 ja Mehhikos 28 protsendini ning jõuab tippu 91 protsendiga USAs.²³

Kaks silmapaistvat vaesuse uurijat, Abhijit Banerjee ja Esther Duflo, pakuvad välja kolmeteistkümnes riigis – sh Tansaania, Pakistanis ja Indoneesias – läbi viidud leibkonnauuringutel põhineva perspektiivi, keskendudes neile, kelle päevane sissetulek jääb 2 ja 10 dollari vahemikku, ning küsides, mis täpsemalt on nende juures keskklassile iseloomulikke. Enim väärib tähelepanu avastus, et see “keskklass” ei ole suhtumises säästudesse ja tarbimisse põrmugi ettevõtjalikum kui vaesed, kelle päevateenistus jääb allapoole 2 dollari läve. Nende määravaks tunnuseks on püsiva palgatöö olemasolu.²⁴ Seega võiks neid kirjeldada pigem töölisklassi püsiliikmetena kui ebamäärasesse keskklassi kuulujatena. Brasiilia valitsus kipub rõhutama keskklassi haprust ja väidetavat alalist vaesusse tagasilangemise ohtu, mistõttu see klass vajavat erilist

²³ N. Birdsall, *The (Indispensable) Middle Class in Developing Countries*. Lisa, tabelid 3, 4, 7.

²⁴ A. Banerjee, E. Duflo, *What is Middle Class about the Middle Classes around the World? Massachusetts Institute of Technology, Department of Economics, Working Paper nr 7–29, 2007.*

tähelepanu ja tuge.²⁵ Aasias – eriti Ida-Aasias – ei ole niisugust muret märgata.

Hiinas on keskklass või elanikkonna keskmine kiht 1990. aastate lõpust peale olnud laialdase arutelu aineks nii teaduses kui meedias. Enne seda murdepunkti oli keskklassi mainimine üldse keelatud ning mõned selle eestkõnelejad kurdavad tänini “ideoloogilise surve” üle, mis ei võimalda keskklassile täit sotsiaalset eluõigust.²⁶ Tänapäeval kalduvad Hiina teadlased keskklassi USA stereotüüpidest lähtudes idealiseerima, hoidudes samal ajal selle termini kriitilisest käsitlemisest. Keskklassi nähakse Hiina meedia esmase sihtpublikuna, mille hoiakuid kujundavad paljuski Hiinas laialt leviivad Ameerika väljaanded Vogue’ist kuni Business Weekini.²⁷ Samuti on keskklassi hakatud pidama tuleviku poliitilise stabiilsuse ja mõõdukuse kantsiks. Kumatigi on mõned terasemad kommentaatorid täheldanud, et selle uue keskklassi alusmüüri on rajanud suurenev sissetulekulõhe: Hiinast on nüüd saanud Aasia kõige ebavõrdsem riik, mille Gini koefitsient on hüpanud 1960. aastate 0,21-lt tänasele 0,46-le.²⁸

²⁵ R. P. de Barros jt, *A nova classe média brasileira: desafios que representa para a formulação de políticas públicas*. Brasília, 2011.

²⁶ Xiaohong Zhou, *Chinese Middle Class: Reality or Illusion? Rmt-s: Patterns of Middle Class Consumption in China and India*. Toim. C. Jaffrelot, P. van der Veer. New Delhi, 2008, lk 124.

²⁷ He Jin, *The Transformation and Power of Middle Class Language in Chinese Media Publications*. Rmt-s: *The Rising Middle Classes in China*. Toim. Li Chinling. Milton Keynes, 2012.

²⁸ Zhou Xiaohong, Qin Chen, *Globalization, Social Transformation and Construction of*

Ka Indias on majanduse liberaliseerimise kiiluvees saanud alguse keskklassilik siltatorkav tarbimine ja enesekiitus, mille ilmekaks näiteks on hindu parempoolsete 2004. aasta valimisloosung “India särab”. Kummatigi on India ideoloogiline maastik märksa keerukam ja vastuolulisem kui Hiinas. Selle väidetavalt “kõlbelise selgroota, sõgedalt materialistliku ja sotsiaalselt tundetu” klassi vastu on tõusnud protestihääl.²⁹ “India särab” kampaania lõppes läbikukkumisega ja Rahvuskongress oli valimistel taas võidukas.

Tarbimine või demokraatia?

Maailmas, kus töölisklassi ja sotsialismi modernsus on kuulutatud aegunuks, on keskklassi ühiskonnast saanud alternatiivse tuleviku sümbol. Põhja-Atlandi arenenud maid nimetatakse tagasivaates keskklassi riikideks – kuigi see ameerikalik mõiste pole Euroopas kunagi päriselt juurdunud. Selle utopia tuumaks on unistus piiritust tarbimisest, keskklassist, kes vallutab maailma, ostab autosid, maju ja lõputult mitmekesiseid elektroonilisi vidinaid ning hoiab käigus ülemaailmset turismitööstust. Niisugune ülemaailmne tarbijamentaliteet võib olla ökoloogiliselt teadliku inimese õudusunenägu, kuid äri-meestel ja nende väljaannetel paneb see suu vett jooksuma. Keskklassi tarbimisest on veel see suur eelis, et see jätab rikastele nende privileegid, ent pakub madala-

the Chinese Middle Classes. Rmt-s: *The Rising Middle Classes in China*, lk 52.

²⁹ P. Varma, *The Great Indian Middle Class*. New Delhi, 1998, lk 174.

matele klassidele püsiva horisondi, mille poole püüelda. Unelma tumedam pool on selle olemuslik välistavus. Inimestele, kes keskklassi – või rikaste hulka – ei kuulu, ei jää mitte ühtki päästvat omadust või väärtust. Nemad on lihtsalt “luuserid”, nagu kuulutas 2009. aastal ühe USA telekommentaatori sõnavaling, millest sai alguse Teepartei. Nemad on “alamklass”, “jobud” (*chavs*). Arengumaailmas on selle sünge tendentsi üheks ilminguks avaliku ruumi “puhastamine”, mis piirab vaeste juurdepääsu randadele, parkidele, tänavatele ja väljakutele. Eriti väljakutsuv näide on Jakarta fallilise Rahvusmonumendiga uhkeldava Iseisvusväljaku tarastamine, mis otsekui teeb sellest “eksklusiivselt keskklassi teemapargi” ning võtab vaestelt nende ainsa puhkeala.³⁰

Liberaalne meedia näeb tõusvas keskklassis demokraatlike reformide eelväge. Ent teadlaste käsitlused Aasia keskklassist vaatavad selle tõenäolist poliitilist rolli vähem sinisilmselt. Üks oluline uurimus on järeldanud, et “keskklasside suhtumine reformidesse ja demokraatiasse kipub olema oportunistlik”.³¹ India laste põlgus poliitikute klassi vastu on esile kutsunud harvaesineva olukorra, kus valimisosalus on ühiskonnaredeli kõrgematel pulkadel madalam kui kunagiste “puutumata” – *dalit*’ite – ja vaeste seas. 2004. aasta valimistel hääletas 63,3 protsenti *dalit*’itest, kuid ainult 57,7 protsenti kõr-

gematest kastidest.³² Ladinaameeriklased on 20. sajandi kibedatest kogemustest juba õppinud, et keskklass ei ole midagi olemuslikult demokraatlikku, kuna selle liikmed avaldasid demokraatiale aktiivset vastuseisu Argentinas (1955–1982), Tšiilis (1973) ja Venezuelas (2002). Keskklass on oportunistlikult demokraatlik – või antidemokraatlik.

Teistsugusele keskklassi-stsenaariumile viitab möödaminnes Birdsalli uurimus: vastasseisus rikaste ja ülejäänute vahel hakkab viimaste seas olulist rolli mängima just keskklass. Nagu on märkinud Hongkongi teadlane Alvin So, võib sellele väitele tuge leida Ida-Aasiast, sest selles piirkonnas on keskklassi kutsetöötajaid tihti nähtud “riigivastaste meelevalduste esirinnas” – rääkimata meelevaldustest IMF-i või USA militarismi vastu.³³ Keskklassi niisugune ühinemine massidega oligarhia vastu oli kesksel kohal juba Euroopa “rahvaste kevadel” 1848, mille kajasid kostis veel ka 2011. aasta ülestõusudes Vahemere mõlemal kaldal. Kairos ja Tunises, Barcelonas ja Madridis marssisid keskealised kutsetöötajad külge külge kõrval üliõpilaste ja töötute noortega. Nii mõnelgi puhul olid esimeses grupis teise grupi liikmete vanemad – niisugust põlvkondade solidaarsust ei kogenud 1968. aasta radikaalid küll kunagi.

Ehkki ükski demokraatia ei tohiks

³⁰ L. van Leeuwen, *Lost in Mall*. Leiden, 2011, lk 64, 192.

³¹ Hsin-Huang Hsiao, *Prioritizing the Middle Classes: Research in Asia-Pacific*. Rmt-s: *The Changing Faces of the Middle Classes in Asia-Pacific*. Toim. H.-H. Hsiao, Taipei, 2006, lk 7.

³² C. Jaffrelo, *The Indian middle class and the functioning of the world’s largest democracy*. Rmt-s: *Patterns of Middle Class Consumption in China and India*, lk 47.

³³ A. So, *Historical Formation, Transformation and the Future Trajectory of Middle Classes in Asia*. Rmt-s: *The Changing Faces of the Middle Classes in Asia-Pacific*, lk 32.

muutuda keskklassist sõltuvaks, on keskklassi mobiliseerumine autoritaarse võimu vastu osutunud mitmel puhul otsustavaks teguriks. 21. sajandi kõige olulisem keskklassi revolutsioon – seda nii ulatuse kui ka riigi piirkondliku tähtsuse tõttu – on kahtlemata toimunud Egiptuses. Muidugi oleks ennatlik ülearu kindlaid järeldusi teha, eriti veel väljastpoolt, ent riskiksin siiski mõne tähelepanekuga. Ehkki revolutsiooni käivitasi sündmused ja jõud väljastpoolt Egiptust, ei puutunud Globaalse Põhja majanduskriisi kuidagi asjasse: Mubaraki langemise eelõhtul töötas IMF-i majandusanalüüs Egiptusele pööret paremuse poole. Otsustavaks said Tuneesia rahutused. Nagu ka mujal Põhja-Aafrikas, oli kõrgharidus eelnenud aastatel kiiresti levinud – see käib ka naiste hariduse kohta, mis omakorda on pisitasa murendanud ametlikku patriarhaati. Ent uus, haritud keskklass koosnes enamjaolt töötutest või osalise tööhõivega ülikoolilõpetajatest.³⁴ Siin polnud tegu mingisuguse *Bildungsbürgertum*'i Egiptuse versiooniga.

Liitigi polnud valitsev režiim mitte üksnes korruptiivne ja despootlik, vaid ei suutnud ka pakkuda vähimaidki väljavaateid ülikoolilõpetajate vastsele voole ega nende alamakstud vanematele. Hazim Kandil on juhtinud tähelepanu “troonipärijaks” peetud Gamal Mubaraki ümber koondunud neoliberaalse kliki laastavale mõjule. Kõik, mis nasserismi pärandist veel järel oli, anti nüüd era-

magnaatide kätte. Režiim ise löikas läbi kütked, mis olid keskklassi temaga sidunud.³⁵ Nagu Euroopas 1848. aastal, nii võttis ka Egiptuse revolutsioonist osa tööliklass, kuigi polnud selle peamiseks jõuks: mälestused mineviku lahingutest – nagu Al-Maḥallah al-Kubrā 2008. aasta mahasurutud streigist – aitasid mobiliseerumisele tublisti kaasa.³⁶ Ent peagi pörkus Egiptuse keskklassi revolutsioon nn 18. brümääri probleemile, lõhele linnadesse koondunud radikaalse elemendi ning enamjaolt konservatiivse, kuid märksa arvukama maaelanikkonna vahel. Egiptuse radikaalid said valimistel lüüa, täpselt nagu nende Prantsuse eelkäijad poolteist sajandit tagasi. See ei tähenda 2011. aasta revolutsioonile täielikku tagasikäiku – nii nagu Napoleon III võit ei muutnud olematuks 1848. aasta saavutusi. Ent see osutab keskklassi vastuhakkude nõrkusele ka siis, kui need esinevad kõige radikaalsemal ja tugevamal kujul.

Ülemaailmne keskklassi tarbijamentaliit on jõudnud kõikjale, nagu näitab ükskõik missuguse Lima, Nairobi või Jakarta ostukeskuse külastamine. Kummatigi on liberaalsete ühiskonnateadlaste ja turunduskonsultantide unelmad tarbijamentaliiteedi levikust jäänud seni enamjaolt tulevikunägemusteks. Keskklassi mäss on hajutanud lootused poliitilisele stabiilsusele. Selle vastuhakuvaimu ilmingud on vormilt ja ideoloogialt väga mitmekesised: Põhja-Aafrika revolutsioonid, Anna Hazare poliitilise korruptsiooni vastane

³⁴ P. Mason, *Why It's Kicking Off Everywhere*. London; New York, 2012; M. Castells, *Networks of Outrage and Hope*. Cambridge, 2012.

³⁵ H. Kandil, *Why Did the Egyptian Middle Class March to Tahrir Square?*. Mediterranean Politics, 2012, juuli.

³⁶ P. Mason, *Why It's Kicking Off Everywhere*, lk 10.

kampaania Indias, Ühendriikide Teepar-
tei, Tšiili keskklasside aktiivne toetus radi-
kaalsele üliõpilasliikumisele. Rivaalitsevad
keskklassiliikumised võivad sündida ka
ühes ja samas riigis – nii juhtus Tais, kus
konservatiivsetele kollasärklastele esitasid
väljakutse lihtrahvalikumad ja provints-
likumad punasärklased. Meid ei tohiks
üllatada, kui tulevastes murrangutes tuleb
tänavatele raevunud keskklass – tagajärjed
aga võivad olla ettearvamatud.

Töölisklassi võimalused

Aeg, mil töölisklassis nähti ühiskonna
tulevikku, tundub veel värske minevi-
kuna, kuid ei pöördu tõenäoliselt enam
tagasi. Täpselt nagu Marx oli ennustanud,
andis tööstuslik kapitalism oma kõrgajal
Euroopas ja Põhja-Ameerikas jõudu ise-
enda peamisele vastasele, töölisliikumi-
sele. Ent see aeg on möödas. Arenenud
majandused deindustrialiseeruvad ning
nende töölisklassid on killustunud, lüüa
saanud ja sihi kaotanud. Tööstuse tea-
tepulk on edasi antud Hiinale, maailma
tööstusliku tootmise keskusele. Sealsed
tööstustöölised on linna- ja maakoda-
nikke sünnipära järgi eristava ning visalt
kaduva *hukou*-süsteemi tõttu enamjaolt
ikka veel immigrandid oma kodumaal.
Sellegipoolest annab Hiina industriaalne
kasv tööliste jõudu juurde, nagu Marx
olekski oodanud: streigitakse sagedami-
ni, palgad on tõusuteel. Ei saa välistada
uut ühiskondlikku kokkupõrget rikkuse
jaotumise üle, mille raskuspunkt oleks
sedapuhku Euroopa asemel Ida-Aasias.
Hiina võimud on sellest mõistagi teadli-

kud ning Hiina tööseadusandlus kavatseb
ohjeldamatut kapitalismi kammitseda; siin
on kõige märkimisväärsem 2008. aastal
jõustunud töölepinguseadus. Samal ajal
tuleb juurde uusi tööliste “teenindus-” ja
“nõustamiskeskusi”, millest nii mõndagi
rahastatakse välismaalt. Mõnel puhul voi-
vad need teha koostööd ametlike ameti-
ühingutega või kohaliku parteikomiteega.
Ent tõenäoliselt tuleb palju sagedamini
ette kohalike omavalitsuste ühisrindeid
tööandjatega.³⁷ Igal juhul jätavad uus
seadusandlus, kommunistliku pärandi
visa jälg ja elektroonilise meedia levik
rohkem ruumi töölisklassi autonoomsele
organiseerumisele, mis ei muuda küll
lähiajal Hiina ühiskondlikku süsteemi,
kuid võib luua tööliste paremad tingi-
mused praeguse olukorra raames. Liht-
töölised moodustavad Hiina linnades ar-
vestatava jõu, kuigi nende hulka on raske
kokku arvata. Kõige täpsemana näival
hinnangul võib neid olla kuni kolman-
dik registreeritud elanikkonnast.³⁸ Ent
rohkem kui kolmandiku linnade tööjõust
moodustavad *ilma* elamisloata migran-

³⁷ F. L. Cooke, The Enactment of Three New Labour Laws in China: Unintended Consequences and the Emergence of “New Actors” in Employment Relations. Rmt-s: Regulating for Decent Work. Toim. S. Lee, D. McCann. Basingstoke, 2011; J. Y. S. Cheng, K. Ngok, W. Zhuang, The Survival and Development Space for China’s NGOs: Informal Politics and Its Uncertainty. Asian Survey, 2010, kd 50, nr 6.

³⁸ Li Chunling, Profile of China’s Middle Class. Rmt-s: The Rising Middle Classes in China, lk 96; teist hinnangut vt: Liu Xin, Urban Chinese Class Structure and the Direction of the Middle Class. Sealsamas, lk 112. Struktuurse analüüsi andmed pärinevad 2003. aasta Hiina ülduuringust.

did, ning suur osa neist on lihttöölised tööstuses, ehitustel ja toitlustuses.³⁹ Kui need kaks rühma kokku liita, peaksid need moodustama kindlasti poole kuni kaks kolmandikku Hiina linnade elanikkonnast. Niisuguse proletariaadi pinnalt tärkav tugev liikumine avaldaks tohutut mõju kogu arengumaailmale, kuid vaevalt saab seda väljavaadet pidada tõenäoliseks.

Mujal maailmas tunduvad tööliklassiparteide – olgu siis reformistlike või revolutsiooniliste – eestvõttel saavutatavad poliitilised muutused veelgi vähem tõenäolised. Indias on tööstustöölise klass väiksem kui Hiinas: see hõlmab tööhõllest elanikkonnast veidi üle kuuendiku, võrreldes Hiina ühe neljandikuga. Pereärid ja üksikettevõtjad on Indias endiselt valdavad.⁴⁰ Püsiva teenistusega töötajatest on ametiühingutesse astunud päris suur osa, hinnanguliselt 38 protsenti.⁴¹ Ent need töölisel jagunevad kaheteistkümne üleriigilise ametiühingute föderatsiooni vahel, millest suurimad on seotud mõne parteiga. India ametiühingute mõjujõud jõudis oma tippu 1980. aastate alguseks, ent sai mõlemas peamises tööstuskeskuses – Mumbai tekstiilivabrikutes ja Kolkata džuudivabrikutes – hävitavalt lüüa.⁴² India

ametiühingud jätkavad vaevaliselt oma teed, kuid neil pole õnnestunud enda ümber koondada töötavate vaeste arvukaid hulki.

Indoneesias on ametiühingud pärast Suharto langust taas pead tõstnud, kuid peamiselt käitiseühingute kujul, mis on koondunud ametlikku sektorisse – viimane hõlmab vaid umbes kolmandiku tööhõllest – ja kaldu pigem valgekraede poole. 2003. aasta tööhõllestuseadus on tugevdanud palgatöötajate seaduslikke õigusi. Ent tööliklass ei ole kindlasti oluline ühiskondlik tegur ning isegi ametlikus majandussektoris kuulub ametiühingutesse vaid kümnendik töötajatest. Tööpartei loomise jõupingutused ei ole tänini vilja kandnud.⁴³ 2012. aastal tähistas 1. maid 16 000 politseiniku valve all 9000 töölit. Lõuna-Koreas, mis on üks Aasia tööstusarengu teerajajaid, paistab 20. sajandi Euroopaga võrreldava töölisliikumise tekkimine vähe tõenäoline, kuigi sealset ametiühinguid on endiselt mõjukad. Tööhõllest rääge ekspluateerimine külma sõja militaristlike režiimide ajal andis 1980. aastate demokraatlikule opositsioonile punkti, mille ümber oma võitlust koondada. See oli ka Korea ametiühingute kõrghetk, kus töölisliikumisse oli organiseerunud viiendik töölisest. Hiljem on ametiühingutesse koondumist vähendanud deindustrialiseerumine ning kasvav tööhõllest teenindussektoris.⁴⁴ Sellegipoolest on üks ametiühinguföderatsioon

1997, lk 464.

⁴³ M. Ford, *Indonesia's New Unions. Rmt-s: Trade Union Revitalisation.*

⁴⁴ Y. Lee, *Militants or Partisans: Labour Unions and Democratic Politics in Korea and Taiwan.* Stanford, 2011, lk 28, 55.

³⁹ Li Shi, *Rural Migrant Workers in China: Scenario, Challenges and Public Policy.* ILO Policy Integration and Statistics Department Working Paper nr 89. Genf, 2008; OECD *Employment Outlook 2007.* Pariis 2007.

⁴⁰ G. Therborn, *The World.* Cambridge, 2011, lk 182.

⁴¹ A. Ferrus-Comelo, *Unions in India at Critical Crossroads.* Rmt-s: *Trade Union Revitalisation.* Toim. C. Phelan. Oxford, 2007, lk 479.

⁴² S. Sen, *Working Class of India.* Calcutta,

suutnud moodustada Demokraatliku Tööpartei, mis on esindatud ka Souli parlamendis. Kui ma detsembris 2011 viimati Koread külastasin, pandi suuri lootusi vasakpoolsete ja vasaktsentristlike parteide ühinemisele, kuid lõpuks jooksis see üritus liiva.

Venemaa töölisklass, kes viis läbi 1917. aasta revolutsiooni, püüti suuremalt jaolt minema järgnenud kodusõjas ning uue, nõukogude võimu ajal peale kasvanud töölisklassi löi rivist välja 1990. aastate kapitalistlik restauratsioon. 1989. ja 1991. aasta streigilained aitasid kaasa Gorbatšovi langusele, ent postsovetlikul Venemaal on oma tööliste veel vähem pakkuda kui endisel süsteemil ning keskmine eeldatav eluiga langes järgnenud kümnendil järsult. Kommunistlik Partei on valimistel ikka veel arvestatav jõud, kuid toetub pigem nostalgilisele natsionalismile kui mingisugusele vasakideoloogiale. Ükski sotsiaaldemokraatlik organisatsioon ei ole kanda kinnitanud. Venemaa Ametiühingute Keskliit jääb liikmete arvult kaalukaks, kuid on tööliste huvide kaitsel vähe korda saatnud.⁴⁵

São Paulo tööstustööliste ametiühinguliikumise baasil on sündinud edukas poliitiline jõuvanker, Töölispartei (TP), mille kandidaat valiti 2002. aastal neljandal katsel Brasiilia ülipopulaarseks presidendiks. TP on muutnud riigi poliitilist maastikku, astunud võitlusse äärmise vaesusega, edendanud rahvaharidust ning toonud rohkem töölisi ametlikku tööhõivesse, kus nende õigusi kaitseb

⁴⁵ S. Ashwin, Russian Trade Unions: Stuck in Soviet-Style Subordination?. Rmt-s: Trade Union Revitalisation.

seadus.⁴⁶ Ent TP on alati olnud mitme erineva ühiskondliku liikumise koalitsioon ning selle esimeestel ja kohalikel esindajatel on võimu rakendades tulnud toetuda kahtlastele klientilismi- ja patronaaživõrgustikele. Tänapäeval, nagu märgitud, on Dilma Rousseffi eesmärgiks “keskklassi” Brasiilia, mitte tööliste või palgasaaajate riik. Kuid teiste maailma “hiigelriikidega” võrreldes on seal ometigi kõige tugevamad vasakjõud ning kõige helgemad väljavaated sotsiaalsetele muutustele.

Lõuna-Aafrika on teine tõusuteel majandus, kus on olemas ka tugev, hästi organiseeritud töölisliikumine, osa koalitsioonist, mis juhtis võitlust apartheid vastu. Ent ANC (Aafrika Rahvuskongress) on alates võimulepääsemisest 1994. aastal eelistanud poputada musta majanduseliiti: üks rabav näide on kaevandustööliste endine juht Cyril Ramaphosa, kellest on saanud jõukas äriees. Vaatamata äärmise vaesuse olulisele vähenemisele oli ebavõrdsus 2009. aastal tõenäoliselt suurem kui apartheid langemise ajal.⁴⁷ 2012. aasta augustis puhkenud võimsate kaevandusstreikide käivitajaks oli uus, konkureeriv ametiühing: algul kasutati nende vastu letaalseid repressioone ning kohaldati apartheidiaegseid meeleväl-

⁴⁶ Ametlikus sektoris hõivatud tööliste arv kasvas 45%-lt aastal 2002 kuni 50%-ni 2008. Vt J. Berg, Laws or Luck? Understanding rising formality in Brazil in the 2000s. Rmt-s: Regulating for Decent Work, lk 128.

⁴⁷ The Economisti andmetel oli Gini koeffitsient 2009. aastal 0,63, vrd 0,59 1993. aastal – kuigi mõõtmistes on palju erinevusi, mis teeb otsese kõrvutamise küsitavaks, vt The Economist, 20.10.2012.

duste-vastaseid seadusi. Kuidas see streigilaine ka lõpeks, töölisklassi hegemoonia Lõuna-Aafrikas jääb ometi kauge tuleviku väljavaateks. Mujalt Aafrikast: Nigeeria ametiühingute liit otsustas 2002. aastal Euroopa Liidu ning Saksamaa Friedrich Eberti sihtasutuse toel moodustada Tööpartei. Ent see osutus surnult sündinuks – partei loomise kavatsus ei juurdunud ametiühingute liikmete seas ning liidrid pöördusid peagi traditsiooniliste patronaažil põhinevate poliitikavormide poole.⁴⁸

Tänapäeva maailmas ei ole märgata töölisliikumise pealetungi klassikalises mõistes, kuid sellegipoolest võib täheldada edasiminekut mitmel rindel. Kapitali ja tööjõu vastastikune seotus laieneb ja jätkub. On ootuspärane, et uue industriaalse maailmaga vastamisi seisvad töölised esitavad oma nõudmisi, koguvad organiseerudes jõudu ning ajapikku ka ambitsioone. On küll raske kujutleda, et ühiskonna ümberkujunemisele võiks anda tõuke Marxi klassivõitluse “väike dialektika”, ent kapitalismi laienemine ning ebavõrdsuse kasv hoiab töölisklassi 21. sajandi poliitikas endiselt päevakorral.

Pööbli väljavaated

Punalipp on rännanud Euroopast Ladina-Ameerikasse, maailma ainsasse piirkonda, kus sotsialism praegu päevakorral

⁴⁸ B. Beckman, S. Lukman, *The Failure of Nigeria's Labour Party*. Rmt-s: *Trade Unions and Party Politics*. Toim. B. Beckman jt. Cape Town, 2010.

on – valitsused Venezuelas, Ecuadoris ja Boliivias räägivad “21. sajandi sotsialismist”. Samuti on see ainus piirkond, kus vasakpoolsetel valitsustel – tänu Brasiilia ja Argentina kaalukusele – on ülemvõim, ning kus ebavõrdsus väheneb – paraku küll lausa Andide kõrgusel. Moralese, Correa ja Chávezi “sotsialism” on uus poliitiline nähtus, mis rõhutab oma sõltumatust 20. sajandi Euraasia pahempoolse poliitika eeskujudest ning on oma olemuselt üpris heterogeenne. Seda toetavad paljud ühiskonnakihid: linnavaesed (slummielanikud, juhutöölised, tänavakaubitsejad), põliselanikud või Aafrika päritolu elanikud, keskkih-tide progressiivsemad liikmed (kutsetöötajad ja valgekraedest teenistujad). Tööstustöölised on harva esirinnas: kui Boliivia kaevandusproletariaadi riismed tõepoolest ühinesid kokakasvatajatega, et toetada Moralest, siis Venezuela peamine ametiühingute keskkliit toetas tegelikult hoopis 2002. aasta läbikukkunud putši.⁴⁹ Lõuna-Ameerika lõunaosa vasaktsentristlike valitsuste sotsiaalne baas on samuti mitmepalgeline, ent traditsiooniline töölisklass ja ametiühingud mängivad seal märksa suuremat rolli, mis peegeldab ka industrialiseerimise suuremat ulatust Brasiilias ja Argentinas.

Ladina-Ameerika progressiivsete jõudude ideoloogias on palju erinevaid allhoovusi. Chávezi innustab Peruu pahempoolne sõjaväeline natsionalism ning ta näeb olulise eeskujuna Fidel Castrot, kuigi on välja kujundanud omanäoli-

⁴⁹ H. Lucena, *Trade Unionism in Venezuela: The Current Situation*. Rmt-s: *Trade Union Revitalisation*.

se demokraatliku populismi, juhitud suuresti (kuigi valikuliselt) Simón Bolívari pärandist. Morales on kirju etnilise päritoluga põliselanikust riigipea, kelle läbirääkimisoskused kujunesid välja kokakasvatavate ametiühingus, ning ta töötab koos *indigenista* veterani, asepresident Álvaro García Lineraga. Ecuadori Rafael Correa on vabastusteoloogias mõjutatud majandusteadlane ning tema ümber on koondunud andekate noorte mõtlejate koolkond, kelle seisukohad ulatuvad natsionalismist vasaktsentristliku marksismini. Dilma Rousseffi, Cristina Fernández de Kirchnerit ja José Mujicat ümbritsevad ringkonnad on eelnimetatuist pisut parempoolsemad, kuid samuti eklektilise mõtlemisega. Mehhiko presidendivalimistel kahel korral nappi kaotuse (või pettuse) osaliseks saanud Andrés Manuel López Obradori juhitud liikumine ühendab range vabariikluse sotsiaalpoliitiliste reformide kavaga.

Ladina-Ameerika ei pruugi pakkuda mudelit, mida saaks lähitulevikus eksportida ülejäänud maailma. Ent kui ees ootavad radikaalsed sotsiaalsed muutused, siis on neil kahtlemata rohkem ühist selle piirkonna viimaste arengutega kui 20. sajandi kogemusega reformidest või revolutsioonidest, mis põhinesid palgaproletariaadil – sotsiaalsel jõul, mis enamikus Aafrika ja Aasia maades moodustab töötava elanikkonna kasina vähemuse. Kuigi laienev kirjaoskus ja uued sidepidamisviisid lisavad neile jõudu, seisavad lihtrahva klasside liikumised silmitsi ränkade takistustega: etniliste ja usuliste barjääridega, aga ka eraldusjoontega eri tööhõivelekkide vahel. Kuid üks-

nes programmidel ja organisatsioonilistel vormidel, mis niisuguseid väljakutseid arvesse võtavad, on šanss ühendada neid pööbellikke kihte.

Kohalikul tasandil on näha juba palju sellesuunalisi algatusi. Boliivia *cocalero*'dele tulid kasuks töötä jäänud kaevurite oskused ja kogemus tööliikumise ülesehitamise alal. Üks ametiühingutest Maputos, mille liikmed olid ametlikust tööhõivest välja tõrjutud, organiseeris tänavakaubitsejate ühenduse.⁵⁰ Seda on juhtunud rohkem kui kord: tegelikult on tänavakaubitsejatel nüüd olemas oma rahvusvaheline StreetNet, mille peakorter asub Lõuna-Aafrikas. Méxicos kujutavad nad endast poliitilist jõudu, millega linnapeal tuleb arvestada. Mitteametlikus majanduses töötavad India naised on moodustanud oma vastastikuse abistamise struktuurid näiteks Mumbai, Chennai ja Ahmedabadis, ning ka üleriigilise Naisettevõtjate Ühenduse.⁵¹ Ametiühingud on tihti andnud väljundi rahvahulkade laialdastele protestiavaldustele hinnatõusude või autoritaarsete režiimide vastu – viimati juhtus see Tuneesias Ben Ali vastase ülestõusu ajal. Juhtrollis on olnud ametliku majandussektori töölised, kuid ametiühingute nõudmisi on toetanud ka laiad sotsiaalsed koalitsioonid, mis ulatuvad neist ühiskonnakihtidest kaugemale. Üks näide oleks Aasia röivatööstuse alampalga kampaania, rah-

⁵⁰ I. Lindell, Informal work and transnational organizing. Rmt-s: Global Restructuring, Labour and the Challenges for Transnational Solidarity. Toim. A. Bieler, I. Lindberg. London, 2010.

⁵¹ Vt veel: E. Bhatt, We Are Poor But So Many. Oxford, 2006.

vusülene algatus, mis tärkas Maailma Sotsiaalfoorumil Mumbais ning sai tuge nii ametiühingutelt, naisorganisatsioonidelt kui ka valitsusvälistelt arenguorganisatsioonidelt.⁵² Niisuguses kontekstis saab klassimõistest pigem suunda näitav kompass – see osutab lihtrahvaklasside, ekspluateeritavate, rõhutute ja hüljatute kogu mitmekesisusele – kui struktuurne kategooria, mis tuleb täita “teadvusega”. Need ühiskondlikud liidud, mis saavad tuleviku teisenemiste aluseks, on alles moodustamata, ning etteruttavalt ei saa ühelegi rühmale “juhtrolli” omistada. Ent ilma klassikompassita ei suudaks ka kõige tugevamad ühiskondlikud liikumised tõenäoliselt jagu saada kaasaegse kapitalismi ebavõrdsustest.

Seega võime klassi küsimuses piiritleda eesseisva kümnendi jaoks neli väljavaadet, mis paistavad sotsioloogi silmale usutavad: globaliseerunud keskklassi tarbijalikkus, keskklassi poliitiline vastuhakk, Ida-Aasiast lähtuv tööstuslik klassivõitlus – mis võib anda alust uuteks ühiskondlikeks kompromissideks –, ning lihtrahva klasside heterogeenne mobiliseerumine. Uue sajandi ühiskondlik iseloom on veel ebamäärane, kuid klassil saab siin kindlasti olema otsustav tähtsus.

Vasakpoolsuse uus geopoliitika

Eurotsentrilise tööstussotsialismi hääbumisel pole kaugeleulatuvad mõjud mitte

⁵² J. Merk, Cross-border wage struggles in the global garment industry. Rmt-s: Global Restructuring...

üksnes ühiskondlike jõudude koosseisule, vaid ka nende organiseerumisviisile. Parteiline vorm – nii Saksa sotsiaaldemokraatide ja Itaalia kommunistide massiparteid kui ka väiksem leninistlik avantgard – on kaotanud paljugi oma kõitvusest. Ametiühingud väljaspool Euroopat on juba mõistnud niisuguste parteide puudujääke ning püüavad sõlmida liituseid sotsiaalsete liikumiste või mitmesuguste vabariiklastega. Organiseerumise vormil on poliitilise mõjukuse jaoks ikka veel otsustav tähtsus. 2001. aasta üleskutsed Argentinas leidsid laialdasemat kõlapinda kui Hispaania *indignado*'de omad aastakümme hiljem, ning peamiselt just sellepärast, et oli olemas progressiivne poliitiline mehhanism: vasakpoolne peronistlik liikumine. Tihe ja sidus Muslimi Vennaskond on osutunud Egiptuse revolutsiooni etapivõitjaks. Me ei tohiks liialt vaimustuda internetivõrgustike väidetavasti tohututest võimalustest ega loobuda poliitikaelu tavapärase kanalite kasutamisest toetajaskonna mobiliseerimiseks.⁵³

Sellegipoolest on paaril viimasel aastal olnud märgata uut tugevat dünaamikat. Oleme näinud lõtvade, detsentraliseeritud võrgustike tulekut al-Qaida “frantsiisidest” ja Teeparteist kuni 2011. aasta vasakpoolsete protestiliikumiseni. Kindla juhita “meritäht-organisatsioonid” on saanud moodsaima juhtimisteooria kuumaks sõnaks.⁵⁴ Niisuguste rühmituste “hierarhiavaba” iseloom ei ole olemuselt

⁵³ Ka Manuel Castellsi oluline ja õigeaegne uurimus “Networks of Outrage and Hope” ei paista sellest kiusatusest päris vaba olevat.

⁵⁴ E. P. Foley, The Tea Party: Three Principles. Cambridge, 2012, lk 218.

demokraatlik ega progressiivne, nagu võib järeldada ka eelpool toodud näidetest. Ent kollektiivne arutelu ja indiviidi autonoomia on kahtlemata üks 1968. aasta oluline pärand, mis peab kuuluma iga tulevase vasakpoolse projekti juurde. Ideoloogiliselt on uusi liikumisi ajendanud vastandumise (*rejectionism*) ja pragmatismi segu. Vastandumise raev on olnud liikumapanevaks jõuks, kuigi selle sihid võivad olla väga erinevad: islami-vastasteks solvanguteks peetud ilmingud on innustanud protestimeeleavaldusi paljudes islamimaades; Teepartei toetajate raevu on õhutanud kodulaenukergendus ja tervisekindlustus madala sissetulekuga "luuseritele", Occupy-liikumine kasutab ära üldsuse viha pankade päästmise ja semukapitalistide valitsuse all langeva elatustaseme üle. Kibestumine annab nendele liikumistele vaprust ja sõjakust, luues nõnda dünaamilise konflikti, samas kui pragmatism aitab hoiduda doktrinäärsetest tülidest ning ilmutada taktikalist paindlikkust. Vasakväljavaadete formuleerimisviisid tööstussotsialismi järgsel ajastul jäävad veel silmapiiri taha. Ent kindlasti kuuluvad nende hulka vastuseis ebavõrdsusele ja imperiaalsele kõrkusele, nagu ka inimese õigus vabale ja täisväärtuslikule elule.

Töölisklassi 20. sajand oli suurelt jaolt Euroopa looming. See sündis Euroopa peresüsteemist, kus sidemed kaugemate sugulastega on nõrgad ja noorem põlvkond suhteliselt autonoomne, noortelt oodatakse täisikka jõudmisel oma leibkonna loomist ning neid ei kammitse pühad kohustused esivanemate ees. See soodustas uute ideede ja ühiskondlike

praktikate kiiret ja massilist omaksvõttu. Euroopa tee modernsusse avas unikaalse ühiskondliku ruumi: sisemine klassivõitlus toimus suhteliselt homogeensetes rahvusriikides, samal ajal kui etableerunud religiooni nõrgestas selle side lüüasaanud *ancien régime*'idega. Kapitalismi areng sünnitas töölisklassi, kes võis jõudu ammutada laialdasest industrialiseerimiseelsest kirjaoskusest ja gildide traditsioonidest. Tänu Euroopa hegemoonsele positsioonile levis sinne klassipoliitika mudel ka teistele mandritele – vaeste migrantide kaudu, kes rändasid Okeaaniasse või Ameerikasse, imperiaalsete info- ja hariduskanalite kaudu, ja kindlasti ka Nõukogude Liidu imperialismivastase kontramudeli kaudu. See klassipoliitika mudel juurdus igas planeedi nurgas, ent mitte-euroopalike ühiskondadega kohanedes muutus ka selle sisu. Töölisklassi liikumine oli Euroopa and maailmale. See inspireeris võimsaid ja uuenduslikke jõude kõigis maailmajagudes – Põhja-Ameerika talupoegade ja tööliste parteidest kuni Mariátegui uudse teooriani Peruu põliselanike küsimuse kohta, püüdlustest sepiatada araabialikku või aafrikalikku sotsialismi kuni Hiina ja Vietnami talupoegadeni, keda kommunistlikud parteid rahvusliku sõltumatuse lipu alla koondasid. Nagu nägime, ei ole see pärand täielikult kaduma läinud. Ent Euroopa ei saa enam pakkuda kogu maailmale emantsipatsiooni, arengu ja õigluse väljavaateid. Praegu on niisuguseid nägemusi vajaka Euroopas endaski.

20. sajandi vasakpoolsusel oli kaks peamist inspiratsioonilähet. Üks neist asus Lääne-Euroopas – ennekõike Prantsuse

revolutsiooni kodumaal ja marksistliku töölisliikumise Saksamaal. See esindas maailma kõige arenenuma ja võimsama piirkonna tulevikku, pakkus ideid ja programme, organiseerumisprintsipe ja muutuste mudelid. Samuti pakkus see olulist materiaalset tuge: Prantsusmaa oli avatud kõigi maade radikaalsetele pagulastele, hästi organiseeritud ja liikmekas tasuv Saksa töölisliikumine aitas rahastada oma vähemaid ja vaesemaid vendi (Friedrich Eberti sihtasutus teeb seda tänini). Teine läte asus globaalse võimu ja jõukuse perifeerias, kus revolutsioon toimus Euroopa marksismist inspireeritud poliitiliste hoovuste juhtimise all. Nõukogude Liit oli nendest keskustest esimene ja suurim, tema kiiluvees järgnesid Hiina ja Kuuba. Nemad pakkusid kõikjal tulevastele revolutsionääridele eeskujulist võimu haaramiseks ning ühiskonna teisendamiseks, rääkimata otsesest rahalisest abist. Tänapäeval on Ladina-Ameerika oma keerukate sotsiaalsete korralduste ja eklektiliselt kokkuklopsitud ideoloogiatega lähim vaste ülemaailmsele keskusele, mis saadaval on. Ent seda pole just palju. Enam kui tõenäoliselt kujuneb 21. sajandi vasak-

poolsus detsentraliseerituks, ja lisaks on Ladina-Ameerika tõenäoliselt liiga väike, et läita ülemaailmset majakat – isegi juhul, kui praegu käimasolevad sotsiaalsed muutused viiakse oma äärmise piirini. Et uus vasakpoolsus saavutaks tõeliselt ülemaailmse tähtsuse, tuleb sel ajada sügavamaid juuri Aasias.

Me oleme tunnustajaks uue ajastu sünnile: kuju on võtmas uued klassid ja rahvussuhted, uued seosed ideoloogia, identiteedi, mobiliseerumise ning ülemaailmse vasakpoliitika vallas. Külma sõja lõpp ei andnud “rahudividende”, vaid üksnes uue sõdade tsükli. Lääne kapitalismi võidukäigule ei järgnenud üleüldist jõukust, vaid tormiliselt kasvav ebavõrdsus ning üha korduvad majanduskriisid: Ida-Aasia, Venemaa, Argentina ning praegused raskused Euroopas ja Ameerikas. Vasakpoolsete klassikalised mureküsimused – kapitalistlik eksploateerimine ja imperialism, rõhuvad soo- ja rahvushierarhiad – on end uuel sajandil taastootnud. Võitlus jätkub: selles võime olla kindlad. Ent kes vajutab sellele oma pitseri – kas uus keskklass või pööblimassid?

Inglise keelest tõlkinud Aet Varik

GÖRAN THERBORN (1941) õpetab Cambridge'i ülikoolis sotsioloogiat ja on ajakirja *New Left Review* püsiautor. Ta õppis Lundi ülikoolis ning on õpetanud Uppsalas ja mitmel pool maailmas. Therborn on uurinud ideoloogia kujunemist, ebavõrdsust, klassisuhete ja riigiparaadi vahetõrki, suurlinnu ja globaliseerumist.